sugugi. Sellal kui Elbe ja Meemeli vahel Warthe madalikul ja Sileesias ning Poola piiril sündis Saksamaalt tulnukate korrapärane kolonisatsioon ning külade asutamine, näeme maal vaid losside ja pärastpoole linnade tekkimist. Sellal oli esmalt tarvis maad militaarselt kindlustada: losside (Burg) (161) võrk levis üle väevõimuga vallutatud maa, ja losside kaitse all tekkisid esimesed asulad (n. n. *suburbium*). Polnud siin ju maalist kolonisatsiooni, mis oleks tulnukate võimu aidanud tõsta. Burgi aseme valikul olid kahtlemata mõõduandvaimad strateegilised vaatekohad. Ja ülihuvitav on just see asjaolu, et vanade eestlaste suuremate maalinnade asend sai pretsedendiks ka vallutajate kindluslossidele.

Teeme Wütschkega (170) vahet ürgoru

kuiva aseme	1 diluviaalse taseme ehk oruperve asula	serva-asula
	2 „ ürgoru veeru asula	
niiske aseme[1])	3 oru (lammi) saare asula	lammi-asula
	4 pärislammi asula tavalisel uhtalal, seetõttu vallidega ja tammidega kaitstud	

vahel, siis oli lossikindlus kuiva asemega perve ja ühtlasi serva-asula. Serva-ase pakub erilisi soodustusi mitte niipalju seeläbi, et ta kahesugust pinnase ja mullase ala — moreenmaterjaliga kattunud perve (põllundus!) ja fluviaalse ainesega täitunud orulammi (niidud, karjandus!) lähendab, vaid peamiselt seetõttu, et ta pakub asulale eeskujuliku kaitseaseme, kuna ürgorgude järsud veerud on sageli järskude sälkorgude ja uuretega lõhestatud. Viimatimainitud asjaolu esineb erikordselt markantselt jääkuhjatud alul, eriti Põhja-Saksa puhandusorgudes ja Lõuna- ning Lahkme-Eesti ürgorustikus, kus Tartu ja Viljandi on sellise aseme tüübilisemad esindajad. Viimases seisavad veel tänapäeval „Kantsimäel" lossikindluse varemed otsekohe diluviaal-lava veerujärsaku ääres, kuna all lammil levib piklik orujärv. Samuti leiame Tartu kindluselossi jäänuseid järsu Toomimäe perveserval (kõrvuta XL ja XLI plaaniskitsid: Tartu ja Viljandi). Kindluselossi ülesanded — vallutatud maa ohjamine ja tähtsa liiklemisjoone ning mademekoha oma käes hoidmine — kajastusid üldehituse kontsentratsioonis. Ta ei võtnud oma alla mitte terve Toomilava, vaid selle järsuveerulise ja pikliku kagukärga, kus praegu tõuseb Tähetorn ja mida oli kerge eraldada ning kaitsta. Lossi kõrge torn hoidis ühelt poolt Riia- ja eeslossi Nurgatorni (227), teiselt poolt Otepää maantee (praegused Pepleri-Vallikraavi-Lossi uuli) oma otsese mõju all. Nende tornide kõrgendatud asemed ja lossikindluse järsud seinamid tulevad veel tänapäeval Toomi kagukärga pinnamoes, ühtlasi ka linnapildis nähtavale. Edasi asustati Tartu piiskopi asupaigaks olles terve Toomilava, ümbritseti ta müürega, ja seal tõusis üks Liivimaa suurimaid ning momumentaalsemaid kirikuid: Peetruse ja Pauluse toomkirik — katedraal, mille punavast tehiskivist varemed veel tänapäeval Toomi viherdavast parkmetsast kõrguvad, sellal kui tõenäoliselt samast ainest lossikindlusest neid pole säilinud. Põhiplaanilt oli see aga just samasugune kui Viljandigi kindlusloss (võrdle planigr. XL ja XLI).

Neis muinasvormes tükib meie devooni asulate geneetiline omapära esile. Sellal kui siluuri asulais (Kuresaare, Tallinna, Haapsalu, Paide, Rakvere, Narva) ja devooni pae omis (Irboska, Mõla, ka lähidane Petseri) suurepäraselt säilinud

1) Niiske aseme all mõistetakse ürgorus asuva asula topograafilist aseme olenevust niiskest aluspõhjast, olgu see siis, 1) et asula ise asub kaitseks aluspõhja niiskuse vastu soisest lammist kõrgemal liivasel aluspõhjal või kõrglammil või 2) läheb edasiasustavale inimesele korda pärastpoole alluviaalse uhtmaa pinnasele juurduda.

Tartu, lk. 360